

1960'lardan 2000'lere Kuşak ve Sınıf Ekseninde İzmir'de Kadınların Kamusal Mekân Deneyimlerinin İzini Sürmek

Feyda Sayan-Cengiz

Celal Bayar Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-3378-381X](https://orcid.org/0000-0002-3378-381X)

feydasayancengiz@gmail.com

Faika Çelik

Celal Bayar Üniversitesi

[ORCID: 0000-0001-6615-668X](https://orcid.org/0000-0001-6615-668X)

faika.celik@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1960'lı yılların ortalarından 1990'lı yılların sonuna kadar İzmir'de kadınların kamusal mekân deneyimlerini, kuşak ve sınıf eksenlerinde değerlendirmek ve birbirini takip eden farklı iki kuşağa mensup kadınların deneyimlerindeki süreklilik ve dönüşümleri irdelemektir. İzmir'de yaşayan kadınların kamusal yaşamının kuruluşunda, kamusal mekân deneyimlerinin etkisini kesişimsellik yaklaşımı çerçevesinde irdeleyen çalışma, kamusal mekân deneyimlerinin kuşak ve sınıf eksenlerinde nasıl farklılaştığını ve bu deneyimlerin sürekliliklerini/ortak yanlarını sorgulamaktadır. Araştırma, İzmir'in farklı bölgelerinde yaşayan, farklı sınıfsal konumlardan gelen ve birbirini takip eden iki kuşağa ait 29 kadın ile yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Çalışmanın ana bulguları, şu şekilde özetlenebilir: 1) İkinci kuşaktan kadınların anlatıları, birinci kuşağa kıyasla kamusal mekânın daha rahat kullanıldığını ve deneyimlenen mekânların artıp çeşitlendiğini gösterir. 2) Kadınlar, "ev" in dışına, "kamusal" a çıkmanın kendileri için içerdiği çeşitli bedellerden bahsetmişlerdir. Ücretli yardım alabilen üst-orta sosyoekonomik sınıfa mensup kadınların anlatılarında, bu bedel göreceli olarak daha hafiftir. 3) Öte yandan, farklı kuşak ve sınıftan kadınların kamusal mekân deneyimlerinde ortaklıklar da vardır ve İzmir Fuarı, Kemeraltı Çarşısı gibi kadınların geçmişten beri kullanageldiği kentsel mekânlar bu süreklilikte önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, Kamusal mekân, Kadın çalışmaları, İzmir, Kesişimsellik.

•••••

<http://federgi.ankara.edu.tr>

Tracking Women's Public Space Experiences In Izmir Across Generations And Classes From The 1960s To The 2000s

Feyda Sayan-Cengiz

Celal Bayar University

[ORCID: 0000-0002-3378-381X](https://orcid.org/0000-0002-3378-381X)

feydasyancengiz@gmail.com

Faika Çelik

Celal Bayar University

[ORCID: 0000-0001-6615-668X](https://orcid.org/0000-0001-6615-668X)

faika.celik@gmail.com

Abstract

This study aims to explore women's experiences of public spaces in İzmir from the mid 1960s to the late 1990s across the axis of generation and class, inquiring the continuities and transformations in the lives of women belonging to two consecutive generations. The study investigates the role of public spaces in the constitution of women's experiences of the public/private distinction. Employing an intersectionality approach, the study relies on 29 in-depth interviews conducted with women of different generations and class backgrounds. The main findings of the study can be summarized as follows: 1) Second-generation interviewees' narratives demonstrate a more confident use of diversified public spaces, when compared with the previous generation; 2) women have spoken about the "costs" of exerting their existence in the public spaces, which are related to the expectation that they fulfill domestic duties. Yet those "costs" are less daunting for upper-middle class women, who can rely on paid support; 3) the existence of public spaces that have been used by women since decades, such as İzmir International Fair, and Kemeraltı Bazaar, provide continuities in the public space experiences across generations and classes.

Key Words: Public Sphere, Public space, Women's studies, Izmir, Intersectionality.

•••••

<http://federgi.ankara.edu.tr>

Arrival date: 1 April 2022 • Acceptance date: 17 May 2023

Giriş

Türkiye’de Tanzimat döneminden itibaren hızlı bir ivmeyle devam eden modernleşme girişimleri ile birlikte kadının toplumsal statüsü en önemli tartışma konularından birisi haline geldi. Bu tartışmalar, laik bir ulus devlete geçilen Cumhuriyet döneminde de devam etti. Erken Cumhuriyet döneminde kadınlar, Batılılaşmanın sembolü ve kültür ve medeniyetin taşıyıcıları olarak kurgulandılar (Arat 1999). Bu bağlamda, kadınların kamusal alana artan erişimi, Türkiye modernleşme projesinin başarısının bir göstergesi olarak değerlendirildi. Türk modernleşmesinde çok önemli bir yere sahip olan kadın konusu, 1980’lerden itibaren akademik alanda da büyük ilgi görmeye başladı. Biz bugün bu ilginin neticesinde yapılan kritik çalışmalar sonucunda Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyetin 1950’li yıllarına kadar kadınların “ulus devletin inşa projesinde ulusçu ve modernleşmeci önder (erkek) kadrolar tarafından” (Berktaş 1998, 1) nasıl nesneleştirildiklerini ve kadınların bu söylem ve politikaları nasıl müzakere ettiklerini, hak arama mücadelelerini ve imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde “bilinçli” bir şekilde kadın öznelliklerinden vazgeçme pahasına kurtuluş mücadelesini desteklediklerini biliyoruz (Berktaş 1998, 2). Fakat bizim çalışmamızın öncüllerinden birini gerçekleştiren, Selda Tuncer’e (2014; 2018) göre, elimizde kadınların kamusal mekânı nasıl deneyimlediklerine dair çok sınırlı bir literatür var. Çoğunluğu

başörtülü kadınların kamusal mekânları nasıl deneyimledikleri üzerine yoğunlaşan bu çalışmalar, Tuncer'in (2014, 14) ifadesiyle, "her ne kadar modernite, İslam ve kadın arasındaki gergin ilişkiyi odak noktası yaparak kamusal alanın siyaseti tartışmalarına büyük katkı sağlamışlarsa da kadınların başörtülü ya da başörtüsüz kamusal alanda nasıl konumlandırıldıklarına ve gündelik yaşamlarında kamusal alanı ve kamusal kültürü nasıl algıladıkları, deneyimledikleri ve benimsedikleri üzerine literatürde kritik bir boşluk" mevcuttur. Dolayısıyla bizim çalışmamız İzmir'de kadınların kamusal mekân deneyimlerine odaklanarak bu sınırlı literatüre katkı sunmayı hedefliyor. Daha açık bir ifadeyle, bu çalışmanın amacı, 1960'lı yıllardan 1990'lı yılların sonuna kadar İzmir'de kadınların kamusal alanlara katılımını kuşak ve sınıf eksenlerinde değerlendirmek ve birbirini takip eden farklı iki kuşağa mensup kadınların kamusal alanı deneyimlerindeki süreklilik ve dönüşümleri irdelemektir. Çalışma, İzmir'in farklı bölgelerinde yaşayan, farklı sınıfsal konumlardan gelen ve birbirini takip eden iki kuşağa ait yirmi dokuz kadın ile yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. İlk kuşak olarak nitelendirilen kadınların doğum tarihleri 1940-1950 yılları arasında yer alırken; ikinci kuşak kategorisinde yer alan kadınların doğum tarihleri, 1960-1970'li yılları kapsamaktadır ve bu iki kuşak, aynı aileden anne ve kız deneyimlerini içine alacak şekilde kurgulanmıştır. Bu derinlemesine mülakatlarda kadınlara, kamusal alanı hangi amaçlarla, hangi zaman dilimleri içerisinde ve nasıl deneyimledikleri üzerine sorular yöneltilmiştir.

Dönemsel olarak çalışma, 1960 ile 1990'lı yılların sonu arasında kadınların kamusal mekân deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu dönem modernleşme penceresinden bakıldığında Türk modernleşmesinin olgunlaştığı; Cumhuriyet kurumlarının ve pratiklerinin toplumun büyük bir kesimi tarafından benimsendiği ve demokrasinin askeri müdahalelerle sekteye uğramasına rağmen uzun vadede Türk siyasi hayatına kök salmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu zaman dilimi içerisinde hem Türkiye Cumhuriyeti devleti kurum ve pratikleriyle büyük dönüşümler geçirmiş hem de artan sanayileşme, hızlı nüfus artışı ve kırdan kente büyük göçlerle birlikte şehirler dönüşmüş ve değişmişlerdir. Bu dönemde İzmir, giderek büyüyen nüfuslarıyla fiziksel açıdan genişleyen ve sundukları olanaklar açısından farklılaşan bu kentlerin önde gelenlerinden biri olarak karşımıza çıkar (Bilsel 2009; Demir ve Çabuk 2010). Dolayısıyla fiziksel açıdan böylesine genişleyen ve nüfus anlamında dönüşen bir kentte farklı sınıflardan ve kuşaklardan gelen kadınların kamusal mekân deneyimlerini incelemek, hem İzmir'in kent kültüründeki dönüşümleri anlamak hem de mekânın cinsiyetini sorgulamak açısından önem arz ediyor. Zira Cumhuriyet dönemi kadın deneyimleri literatürüne bakıldığında çalışmaların büyük çoğunluğunun dönemsel olarak ya Osmanlı'nın son dönemi ve erken Cumhuriyet dönemine ya da kadın aktivizminin tekrar canlandığı

1980 sonrasında odaklandığı görülür (Örnekler için bkz. Akşit 2005; Çakır 1994; Durakbaşı 2000; Talay-Keşoğlu 2007; Tekeli 1990; Toprak 2015; Zihnioğlu 2003). Dolayısıyla bu çalışma, 1960 ile 1990'lı yılların sonu arasındaki kadın deneyimlerini odağına almakta ve henüz yeni gelişmekte olan literatüre bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, öncelikle çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kamusal alan ve kamusal mekân üzerine tartışmalar irdelenecek, ardından çalışmanın yöntemi ve bulguları tartışılacaktır.

Kavramsal Çerçeve: Kamusal Alan ve Kamusal Mekân

Jürgen Habermas'ın 1962 yılında *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinin yayımlanmasından beri "kamusal alan" kavramı, farklı disiplinlerde yazan birçok araştırmacı tarafından farklı farklı sorunları gündeme getirmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla kavram sıkça tartışılmış, eleştiriye tabi tutulmuş ve değişen sosyo-ekonomik ve kültürel zeminler göz önüne alınarak yeniden tanımlanmıştır.

Habermasyan okumada kamusal alan, kamuya dair her şeyin genellikle iktidarın dışında kalanlar tarafından konuşulduğu, tartışıldığı ve eleştiriye tabi tutulduğu; devletin alanı ile ekonominin özel alanı arasında bir soyut "ara alan" olarak kurgulanır. Habermasyan anlamda kamusal alanın ortaya çıkışı modernitenin eşitlik vurgusu ile bağlantılıdır. Zira Habermas on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıradan vatandaşların, toplumu ilgilendiren ortak çıkar ve kaygıları hakkındaki tartışmalara giderek daha fazla dahil olmaya başladığını gözlemler ve "sıradan" insanların ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair kararlara dahil olmaları ile birlikte özellikle 1680-1730 yılları arasında ve özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'de kamusal alanın altın çağını yaşadığını iddia eder (Habermas 1989, 32-43). Habermasyan okumada ideal olarak sunulan bu kamusal alanın işleyişi için eğitilmiş, bilgili ve rasyonel vatandaşların kamu sorunlarına ve devletin işleyişine dair görüşlerini bildirirken hiçbir baskıya uğramadan toplanabilmesi ve özgürce düşüncelerini söyleyebilmesi önemli bir ön koşul olarak belirtilir. Habermas'a (1989) göre, dönemin salonlarında, kahvehanelerinde burjuva sınıfına mensup vatandaşlar tarafından yapılan bu özel tartışmaları kamuoyuna açık görüşlere dönüştüren bağımsız bir basın varlığı da bu "ideal" kamusal alanın ortaya çıkmasının diğer bir nedeniydi.

Her ne kadar Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırması bu konuyla ilgili literatürde temel referans olarak kabul edilse de birçok eleştirisi de mevcuttur. Bu eleştiriler içinde en öne çıkan, burjuva kamusal alanı dışındaki kamusal alanların tartışılmadığı eleştirisidir. Habermas'ın "burjuva kamusal alanı" odaklı analizi, eşit derecede önemli olan farklı kamuları,

örneğin popüler köylü, işçi sınıfı, ulusalcı kamuları ve elit kadın kamularını göz ardı etmiş ve bunların burjuva kamusalılığı üzerindeki etkilerini sorgulamamıştır (Eley, 1994). Dolayısıyla, Habermasyan okumada ideal olarak sunulan burjuva kamusalılığı her ne kadar kamunun/halkın evrensel çıkarlarının savunuculuğunu üstlenecek şekilde konumlandırılmış olsa da, pratikte egemen sınıfın, yani burjuva sınıfının, özel çıkarlarını temsil etmekle sınırlı kalmıştır. Zira varlığı ve etkisi modern kamusal yaşamın oluşumunda önemli bir rol oynayan diğer toplumsal gruplar/sınıflar tarafından inşa edilen ve şekillendirilen kolektif alanlar analiz dışında bırakılmıştır (Susen 2011, 52).

Habermas'ın kamusal alan anlayışına yöneltilen diğer bir eleştiri de kadın kamusalılığı ile ilgilidir. Fraser'a (1990, 61) göre, dönemin gerek Batı Avrupası'nda gerekse Amerika'sında çeşitli sınıflardan ve etnik kökenlerden kadınlar, "resmî" ya da "burjuva" kamusal alandan dışlanmalarına rağmen farklı organizasyon ve stratejilerle kamusal hayatta politik özneler olarak var olmuşlardır. Resmî, burjuva kamusal alanının dışında yer alan bu kamusalılık biçimi, Habermas tarafından göz ardı edilmiştir. Fraser ayrıca, Habermas'ın anlayışına göre kamusal alanın dışında kalan ev içi ve annelik rollerinin, kadınların kamusalılığına her zaman engel olmadığını; aksine kadınların bu rolleri üzerinden de kamusal alanın etkinliklerine angaje olabildiklerini belirtir. Bu eleştiri ile bağlantılı olarak, kamusal alanda ideal olarak siyasete dair mevzuların rasyonel argümanlarla tartışılmasını önlemesi ve dolayısıyla özel ve kamusal hayat arasındaki ilişkiyi ve geçişkenliği sorgulamaması, Habermasyan kamusal alan okumasının yaygın olarak eleştirildiği diğer taraflardır (Negt ve Kluge, 1993). Özel/kamusal arasında net bir ayrım çizgisi olduğu tahayyülü, özellikle feminist teorisyenlerin sıklıkla eleştirdikleri bir konudur. Susan Miller Okin (1998, 118), bu ayrımın temelini, ataerkil kültüre ve toplumsal pratiklere dayandığını ve kadınları özel alana kısıtlayan cinsiyetli iş bölümü ile bağlantılı olduğunu belirtir. Fraser da Habermasyan kamusal alanın eleştirisinde benzer bir argüman kurar: Ona göre de varsayılan kamusal/özel alan ikiliği, kadınların ev içinde maruz kaldıkları şiddet gibi bazı konuların, "özel alana" ait oldukları varsayılarak kamusal alanın dışına itilmesine, ezilenlerin daha da dezavantajlı olmasına yol açar (Fraser 1990, 73).

Dolayısıyla, bu homojen, eril ve rasyonel kurgusundan ötürü birçok araştırmacı Habermas'ın kamusal alan inşasını problemlili bulduklarını ifade ederler (Marston 1990, 457) ve özellikle geç modern toplum kamusalılıklarını anlamak için bu kurgunun revize edilmesini gerektiğini ifade ederler (Susen 2011, 59). Böylesi bir revizyonu, kamusal alan ve kamusal mekân arasındaki ilişkinin sorgulandığı literatürde görmek mümkündür.

Öncelikle belirtmek gerekir ki kamusal alan ve kamusal mekân kavramları her ne kadar birbirleriyle ilişkili de olsalar birbirinin yerine kullanılacak kavramlar değildir. Aslında bu ikisi arasındaki ilişkinin netleştirilmesi, yukarıda ana hatlarını belirttiğimiz kamusal alan kavramının sınırlarıyla ilgili tartışmaya dairdir. Kamusal mekân kavramı ile araştırmacılar Habermasyan okumada öne çıkan kamusal alanın mekânsız (despatialized) ve dışlayıcı inşasına dair kritiklerini yöneltme imkânı bulurlar (Low 2014, 156). Gerek son yirmi yılda ortaya çıkan kitlesel protestolar ve gerekse yeni medya biçimlerinin ortaya çıkışı, kamusal alanının mekânsallığının daha da fazla sorgulanmasına yol açmıştır. Bu protestoların ortak özelliklerini inceleyen araştırmacıardan biri olan Cassegård, dünyanın farklı metropollerinde ortaya çıkan geniş katılımlı protestoların hem dijital teknolojiyi efektif bir şekilde kullanarak kitleselleşmekte olduğunun hem de genellikle iktidarın sembolü olan kamusal mekânların işgalini içerdiklerinin altını çizer. Cassegård'a göre, bu işgaller yalnızca sembolik iktidar mekânlarını sahiplenmenin bir aracı olarak değil, aynı zamanda herkese açık kentsel müşterekleri korumanın bir yolu olarak da karşımıza çıkarlar. Cassegård'ın gerek kendi saha deneyiminden yola çıkarak gerekse bu kitlesel kamusal mekân işgallerini çalışan diğer araştırmacıların çalışmalarını göz önünde bulundurarak tespit ettiği diğer önemli gözlem ise kitlesel kamusal mekân işgallerinin aslında ana akım "kamusal alana" tam olarak katılamayan marjinal ve madun kesimleri de içermesi ve dolayısıyla daha kapsayıcı kamusal alan deneyiminin ortaya çıkmasını sağlamasıdır (Cassegård 2014, 689).

Dolayısıyla biz bu çalışmada kamusal alan ve kamusal mekân arasında farklılıkları ve kesişimleri göz ardı etmeden, kamusal alan kavramından daha çok kamusal mekân kavramına başvuracağız. Zira kadın deneyimlerini merkeze aldığımız bu çalışmada kamusal mekân kavramını kullanarak daha kapsayıcı bir kamusal alan anlatısı sunmayı hedefliyoruz. Her ne kadar akademik yazın bize kamusal alan ve kamusal mekân arasındaki ilişkinin yeterince sorgulanmadığını işaret etse de, bugün itibarıyla gelişmiş bir kamusal alan için açık ve erişilebilir kamusal mekânlara ihtiyaç olduğuna dair ve mekânın kamusal alan kuruluşundaki önemine dair azımsanmayacak düzeyde araştırma mevcuttur (Low 2010; Mitchell 2003). Kent kültürü çalışan araştırmacılar, kamusal mekânların rollerini değerlendirirken politik, sosyal ve kültürel bağlamlarda kamusal mekânlara duyulan ihtiyacı dile getirirler. Bu minvalde kamusal mekânlar, daha tanımlı olan ev ve iş yaşantısının yanında vatandaşlara, dinlenme ve eğlence imkânı sağlayan, sosyal etkileşim ve bağların gelişimini olanaklı kılan, ortak toplumsal kültürün, değerlerin ve hafızanın oluşumuna ve sorgulanmasına izin veren mekânlar olarak konumlandırılırlar. Kamusal mekân aynı zamanda bireylerin haklarını ifade ettikleri ve dolayısıyla mevcut erkleri sorguladıkları yer olarak da değerlendirilir

(Mitchell 2003).

Daha ziyade kent kültürü üzerine çalışan araştırmacılar tarafından kullanılan kamusal mekân tabirinin birçok tanımı mevcuttur. Bu tanımların çeşitliliğine vurgu yapmadan önce belirtilmesi gereken, birçok kuramcının üzerinde hemfikir olduğu gibi, kamusal mekânların kamusal alanın bir parçası olduğu ve “kamu” nun tüm üyelerinin sosyal etkileşimlerinin ve siyasi faaliyetlerinin gerçekleştiği mekân ve/veya konumu temsil ettiği (Mitchell 1995). Kamusal mekân tanımlarına genel olarak bakıldığında bu tanımların mülkiyet, kontrol, erişim ve kullanım kategorileri göz önünde bulundurularak çeşitlendiği görülür (Mehta 2014, 54-55). Bazı yazarlar kamusal mekânı “özel kişi veya kuruluşlar tarafından kontrol edilmeyen ve dolayısıyla genel halka açık olan alan” olarak tanımlar (Madanipour 1996, 144). Diğerleri ise tanımlarını erişim ve kullanım eksenine dayandırır ve kamusal mekânı “insanların grup veya bireysel faaliyetler için gittikleri, herkesin erişebileceği yerler” olarak tanımlarlar (Carr ve diğerleri 1992, 50). Bu minvalde biz bu çalışmada, 1950-1980 yılları arasında Ankara’da kadınların kamusal mekân deneyimlerini çalışmış olan Tuncer’i (2014, 12) takip ederek “kamusal mekân” tabirini, “kentte insanların gündelik yaşamlarında kullanımına açık olan her türlü alan” olarak tanımlayacağız. “Bu tanım sokaklar, parklar, meydanlar, otobüs durakları gibi şehrin açık kamusal mekânlarıyla sınırlı olmayıp restoran, kafe, süpermarketler, alışveriş merkezleri, sinemalar, tiyatrolar, konser salonları gibi dinlenme, eğlence ve alışveriş imkânı tanıyan kapalı mekânları içine aldığı gibi kamu hizmetlerinin sağlandığı hastane, okul, postane, banka gibi yerleri de” kapsayacak şekilde kurgulanmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada, metodolojik olarak iki temel düşünceden yola çıkıyoruz. Birincisi, Tuncer’in (2015) altını çizdiği gibi, kadınların kamusala ilişkin deneyimlerinin incelenmesinde, özel alan ile kamusal alan arasında iç içe geçen ilişkilere odaklanmanın gerekliliği. Bir diğer deyişle, kadınların kamusal mekân deneyimlerini anlamak için, kamusala çıkma sürecinde özel alanda ne yaşandığını, ne gibi müzakereler yürütüldüğünü de bu deneyimin bir parçası olarak ele almak gerekiyor. Nitekim, Tuncer’in belirttiği gibi, özel alan, “kadınların kamusal mekânlara erişiminde ve onu deneyimlemesinde belirleyici bir rol” oynamaktadır (Tuncer 2015, 42).

Metodolojik olarak bize rehberlik eden ikinci düşünce ise kesişimsellik yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temel amacı, kişilerin toplumsal cinsiyet, sınıf ve eğitim düzeyi gibi farklı kategoriler içinde nasıl konumlandıklarını, bu farklı konumlanmaların kesişim noktalarında nasıl farklı deneyimlerin ortaya çıktığını analiz etmektir (Christensen ve Jensen 2012).

Kesişimselliği vurgulayan araştırmalarda, kategorileri katılaştırmamak ve farklı kimlik pozisyonlarından kaynaklanan deneyimlerin birbirini etkileyen dinamik sosyal süreçler olduğunu vurgulamak önemlidir. Bunu, konumuz olan kadınların kamusal mekân deneyimleri bağlamında ele aldığımızda, bu deneyimlerin tüm kadınlar için aynı olmadığını, kuşak farkı, eğitim düzeyi, profesyonel meslek sahibi olmak/olmamak, sosyo-ekonomik konum ve ev dışında gelir getirici bir işte çalışmak/çalışmamak gibi farklılıkların, kamusal mekân deneyimlerini çeşitlendirdiğini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ancak, bu deneyimler arasında toplumsal cinsiyet temelli ortaklıklar da var. Biz bu çalışmada, bir yandan kadınların ortak kamusal mekân deneyimlerini, diğer yandan sınıf ve kuşak eksenlerinde bu deneyimlerin nasıl farklılaştığını görmek için, kesişimsellik yaklaşımından yararlanıyoruz.

Kesişimsellik yaklaşımının, Türkiye'de feminist araştırma gündemi içinde fazla ilgi gören bir yaklaşım olmadığı belirtilmektedir (Erdoğan ve Gündoğdu 2020). Erdoğan ve Gündoğdu'ya (2020, 30) göre, bunun nedeni, Türkiye'de feminist araştırmacıların "ataerkillik kavramının politik keskinliğinden vazgeçmek istememeleriyle"; bir diğer deyişle ataerkil kaynaklı baskıların kadınların hayatındaki ortaklaştırıcı yönünü vurgulama çabasıyla ilintilidir. Kadınların kamusal mekân kullanımına ve kamusal alana çıkışlarına odaklanan çeşitli çalışmalarda da bu eğilimi gözlemlemek mümkündür: Bu konudaki çok sayıda çalışma, benzer sınıfsal konumlara mensup kadın görüşmecilerden toplanan verilere dayanmaktadır (Tuncer 2014, 2015; Ünlü 2019; Bektaş Ata 2020). Örneğin Leyla Bektaş Ata'nın (2020) çalışması, İzmir'in bir gecekondu mahallesinde yaşayan iki kuşak kadının ev, mahalle ve kent ile ilişkilerini irdelerken; Tuncer (2014), Ankara'da kadınların kamusal mekân deneyimlerini incelediği çalışmasında orta ve alt-orta sınıfa odaklanır. Çiğden Yasemin Ünlü'nün (2019) yarı-kamusal alanda kadın deneyimlerini incelediği çalışması da, yine orta sınıf kadınlarla yapılan etnografik saha araştırmasına dayanır.

Bu çalışmalar, kadınların kamusal alana çıkış ve kamusal mekânları deneyimleme süreçlerinde karşılaştıkları kısıtları ve imkânları anlamamız için önemli kaynaklardır. Bizim çalışmamız ise önceki çalışmalara benzer sorularla yola çıkmakla birlikte, toplumsal cinsiyet kaynaklı kamusal mekân deneyimlerinin, sınıf, eğitim düzeyi, mesleki durum ve kuşak farkı gibi faktörlerle nasıl çeşitlendiğini de görmeyi hedeflemektedir.

Kesişimsellik yaklaşımının metodolojik olarak açığa çıkardığı en önemli meselelerden biri, birbirini karşılıklı olarak etkileyen farklı kategorilerin nasıl analiz edilebileceği sorunsalıdır (Christensen ve Jensen 2012). Nitekim deneyimleri oluşturan süreçler ve kaynaklar sonsuz sayıda farklılaşabilir. Biz İzmir'de kadınların kamusal mekân deneyimlerini ird-

lediğimiz bu araştırmada, toplumsal cinsiyeti, deneyimlerin zemini olan temel kategori olarak ele alıyor ancak bu kategorinin içinde farklılık yaratan süreçleri de gözden kaçırmamaya dikkat ediyoruz. Gündelik yaşam deneyimlerine odaklanmak, kamusal mekân kullanımının ve “kamusal” a çıkmanın gündelik yaşam anlatıları içindeki izleklerini takip etmek, kesişimsellikleri anlamak için önemlidir. Nitekim kategorilerin kesişim noktalarında şekillenen deneyimler, gündelik yaşam anlatılarında iç içe geçmiş bir şekilde yer alır.

Metodolojiye dair bu izleklerden yola çıkarak, İzmir’de yaşayan kadınların gündelik yaşam deneyimleri içinde evin dışına çıkma ve kamusal mekânları kullanma anlatılarına odaklanıyoruz. Çalışmada, kadınların kamusal mekân ile ilişkilerini, kendi deneyimleri çerçevesinden anlamak amacıyla, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. 29 kadın görüşmeciden oluşan örneklem, kartopu yöntemiyle oluşturulmuş olmakla birlikte, farklı başlangıç noktalarından yola çıkılmış, bu sayede, kuşak, sınıfsal konum ve eğitim düzeyi açısından çeşitlilik gözletilmiş; ayrıca görüşmecilerimizin yaşamlarını, Bornova, Alsancak, Karşıyaka, Hatay, Yeşilyurt, Kadifekale gibi İzmir’in farklı sosyo-ekonomik düzeylerinden nüfusu barındıran semtlerinde geçirmiş olmaları kriteri de dikkate alınmıştır. Örneklemde yer alan 1940’larda ve 1950’lerde doğmuş görüşmecileri “birinci kuşak”, 1960 ve 1970’lerde doğmuş görüşmecileri ise “ikinci kuşak” olarak nitelemekteyiz. Birinci kuşaktan 16, ikinci kuşaktan 13 görüşmeciyile mülakat yapılmıştır. Görüşmecilerimizin meslekleri, eğitim durumları ve yaşadıkları semtler, aşağıdaki tablolarda görülebilir:

Birinci kuşak (40-60 arası doğumlular)	Eğitim	Meslek	Semt
1- Aliye	İlkokul mezunu	İşçi	Karşıyaka
2- Hikmet	İlkokul mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Karşıyaka
3- Gülay	İlkokul mezunu	Ev eksenli çalışma, dikiş	Karşıyaka
4- Füsün	Üniversite mezunu	Sahne tasarımcısı	Karşıyaka
5- Nuriye	İlkokul mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Karşıyaka
6- Ayşen	Kız Enstitüsü mezunu	Dikiş öğretmenliği yapmış, ticaretle uğraşmış	Bornova
7- Şenay	Öğretmen okulu mezunu	Öğretmen	Karşıyaka
8- Hamdiye	İlkokul mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Karabağlar
9- Nergis	İlkokul mezunu	İşçi	Yeşilyurt
10- Hediye	İlkokul mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Yeşilyurt
11- Havva	Okuma yazması yok	Ücretsiz ev işçisi	Kadifekale
12- Ferhunde	İlkokul mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Buca
13- Hüsnüye	Üniversite mezunu	Mühendis, özel şirket üst düzey yönetici (emekli)	Çankaya
14- Ayhan	Üniversite mezunu	Çocuk doktoru	Çankaya
15- Hatice	Kız Meslek L. mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Hatay
16-Türkan	İlkokul mezunu	Ev eksenli çalışma, dikiş/örgü	Bornova

İkinci kuşak (60-80 arası doğumlular)	Eğitim	Meslek	Semt
1-Vahide	Meslek lisesi mezunu	İşçi	Bornova
2- Tülay	Üniversite mezunu	Muhasebeci	Karşıyaka
3- İnci	Kız meslek lisesi mezunu	Ücretsiz ev işçisi, bir süre kasiyerlik yapmış	Karşıyaka
4- Meltem	Üniversite mezunu	İdari işler sorumlusu	Karşıyaka
5- Serpil	Üniversite mezunu	Özel şirkette kalite kontrolcü	Karşıyaka
6-Dila	Üniversite mezunu	Yönetici asistanı	Karşıyaka
7-Nurgül	Üniversite (açıköğretim) mezunu	Bankacı	Bornova
8-Hülya	Üniversite (açıköğretim) mezunu	Küçük işletmecilik yapmış, fabrikada da çalışmış	Yeşilyurt
9-Hacer	Üniversite mezunu	Öğretmen	Bayraklı
10-Meryem	Lise mezunu	Ücretsiz ev işçisi	Çimentepe, Hatay
11- Derya	Üniversite mezunu	Öğretmen	Bornova
12-Yeşim	Üniversite mezunu	İşletmeci	Bornova
13-Hande	Üniversite mezunu	Mühendis, kendi işini kurmuş, girişimci	Alsancak

Mülakatlar, bir ile iki saat arasında sürmüş olup, görüşmecilerin çoğu ile evlerinde görüşülmüştür. Mülakatların önemli bir kısmında, görüşmecilerin gündelik yaşam deneyimleri içinde kamusal mekânları nasıl deneyimledikleri, evden dışarı çıkmanın ne gibi müzakereler içerdiği ve özel alandaki roller ile kamusal mekâna çıkma ilişkisi üzerine odaklanılmıştır. Mülakatlarda, görüşmecilerin izniyle ses kaydı alınmış ve daha sonra bu kayıtların transkripsiyonu yapılmıştır. Veriler analiz edilirken, kuşak farkı, sınıfsal konum, eğitim düzeyi ve mesleki durum bağlamında, kadınların kamusal mekân deneyimlerinin ve kamusal mekâna çıkma anlatılarının arasındaki farklara duyarlı bir analiz yapılmıştır. Analiz esnasında, görüşmelerde tekrar eden temalar ve anlatılardaki örüntüler tespit edilmiştir. Bulgularımızı iki tema etrafında toplamak mümkündür: Birinci tema, kamusal mekân deneyimleri ve deneyimlenen mekânların kuşak, eğitim düzeyi ve sınıf eksenlerinde gösterdiği farklılıklardır. İkinci olarak, “dışarı çıkma” konusunda özel alanda karşılaşılan engel ve kısıtlar ile bu kısıtlar etrafında yürütülen müzakereler tartışılacaktır. Bu tema altında özellikle çalışma yaşamına katılım üzerine yürütülen müzakereler ve bunların sınıf ve eğitim düzeyi ekseninde farklılıkları tartışılacaktır.

Kamusal mekân kullanımında eğitim, meslek ve kuşak temelli çeşitlenme

Yukarıdaki tablolarda da görülebileceği gibi, birinci kuşak görüşmecilerimizin çoğu, ilkökul mezunu ve ücretli işte çalışmayan ya da dikmiş dikmek, örgü örüp satmak gibi ev eksenli işler yapıyorlar. Bu durum, onların deneyimleyebildiği kamusal mekânların, çoğunluğu üniversite ya

da lise mezunu olan ve ev dışında gelir getirici işlerde çalışan ikinci kuşak görüşmecilere kıyasla daha kısıtlı olması sonucunu getiriyor.

Birinci kuşaktan, kendini ev kadını olarak tanımlayan ve ev dışında çalışmayan görüşmecilerin evden dışarı çıkma anlatılarında, komşularla sosyalleşme, mahalle içinde vakit geçirme deneyimleri öne çıkıyor. Görüşmeciler, mahallelerini özel ile kamusal mekân arasında bir mekân olarak betimliyorlar. Bektaş Ata'nın (2020), İzmir'in gecekondu semtlerinden Limontepe'deki araştırmasından yola çıkarak belirttiği gibi, mahalle, "yarı kamusal" alan olarak tanımlanabilecek şekilde, evin bir uzantısı olarak anlatılarda yer bulmakta. Mahalleden çıkmak ise komşularla ya da kadın akrabalarla birlikte yaşanan bir deneyim olarak anlatılıyor. Bu anlatılarda, çay bahçeleri, açık hava sinemaları ve alışveriş için birlikte çarşıya gitmek ön planda. Birinci kuşak görüşmeciler, şehir merkezinde alışveriş için, özellikle bayram ve özel günler öncesi Kemeraltı Çarşısı'na gittiklerini anlatıyorlar. Kemeraltı Çarşısı'nın, birinci kuşak görüşmecilerin, kenti en çok deneyimleyebildikleri kamusal mekân olarak öne çıktığını anlatılarda görmek mümkün. Ancak bu çarşıda alışveriş deneyimi de yine komşular ile ya da aile ile birlikte gerçekleştiriliyor.

Yalnız olunca eşim izin vermiyordu. Yemeğimi yapıyordum, işte konu komşuyla daha sonra belki bahçe kenarlarında oturanlar oluyordu. Bazen onlarla oturuyordum, o kadardı yani. Onun dışında pek faaliyet yoktu. Cumartesi-Pazar ikimiz (eşiyle) çıkıyorduk bazen. Ya Kemeraltı'na gidiyorduk alışverişe, deniz kenarına çok nadirdi gittiğimiz. Ara sıra komşularla bir yere gidiyorduk. Akrabamız vardı, onlara gidiyorduk. O kadardı yani. Öyle pastaneye filan gitmedik. Açık hava sinemasına gidilebiliyordu. (Ferhunde, 1. kuşak, ilkokul mezunu, ücretsiz ev işçisi, Buca)

Öte yandan, birinci kuşaktan ilkokul mezunu olup fabrika işçisi olarak çalışmış olan iki görüşmecimizin anlatılarında, ev dışında gelir getirici bir işte çalışmak, daha fazla değil aksine daha kısıtlı kamusal mekân deneyimlerine yol açan bir faktör olarak anlatılmaktadır. Nitekim bu görüşmeciler, hem fabrikada ağır çalışma şartları, hem maddi koşullar, hem de ev işlerinin kendi sorumlulukları olarak görülmesi nedeniyle şehri tanıma imkânlarının ne kadar kısıtlı olduğunun altını çizmişlerdir.

Üniversite eğitilmiş ve profesyonel meslek sahibi birinci kuşak kadınlar ise eğitim hayatlarının bir uzantısı olarak gelen ve arkadaşlarla deneyimlenen sinema, tiyatro, kütüphane gibi kamusal mekânlardan sıklıkla bahsettiler. 1944 doğumlu bir hekim olan Ayhan, lisede okuldan sonra sinemaya "öğrenci matinesine" gittiklerini, üniversitede de erkek öğrencilerin de bulunduğu arkadaş gruplarıyla kültürel etkinliklere katıldıklarını

anlattı:

Her Cumartesi günü öğrenci matinesi oluyordu El-Hamra sinemasında, şu anda opera binası. Her Cumartesi okuldan çıkardık 11 seansına giderdik. Üniversiteyi 62-68 arasında kız-erkek okuduk. Kimse kimse den çekinmedi, çok rahattık. Hemen kızlı erkekli gruplar kurduk. Hep beraber sinemalara gidiyorduk. Hala kaç yıl geçti kalanlarla yurt içi yurt dışı geziler yapıyoruz. Yemekler yapıyoruz, kardeş gibiyiz. (Ayhan, 1. kuşak, üniversite mezunu, çocuk doktoru, Çankaya)

İkinci kuşak görüşmeciler arasında ise, eğitim ve çalışma yaşamına katılımla birlikte kamusal mekân deneyimleri kafe, sinema, tiyatro gibi, kentin farklı mekânlarını kapsayacak şekilde çeşitlenmekte, komşuluk ve mahalle arkadaşlığı gibi ilişkilerin yerini de okul ve iş arkadaşları almaktadır. Bu kuşaktan görüşmecilerimiz, annelerinden farklı olarak çok daha fazla "özgüven" sahibi olduklarını sıklıkla belirtmektedirler. Anlatılarda dikkat çekici biçimde çok tekrarlanan bu "özgüven" kavramı, evden çıkma ve kamusal mekânları kullanma esnasında eğitim ve ekonomik özgürlükle birlikte açılan alanı ifade ediyor. Örneğin, Bornova'da yetişmiş, meslek lisesi mezunu ve işçi olarak çalışan bir görüşmecimiz, annesinin ev kadını olduğunu ve eşinin baskısı nedeniyle yalnızca komşularıyla görüştüğünü anlattıktan sonra, annesi ile arasındaki farkı şöyle özetliyor:

Kadınların çalışma oranları eskisine göre çok daha fazla olduğu için bizlerin daha özgür olduğunu düşünüyorum. Bizim ailelerimiz öyle arkadaş grubu filan olmadığı için ancak gidebilecekleri yer yazlık sinema. Ama bizim arkadaş gruplarımız var, sosyal çevrede daha aktif olduğumuz için daha rahat dışarı çıkabiliyoruz. Eğlenceler yapabiliyoruz. Onların o kadar şansı yoktu diye düşünüyorum. (Vahide, 2. Kuşak, meslek lisesi mezunu, işçi, Bornova)

Bornovalı, 1971 doğumlu üniversite mezunu işletmeci Yeşim de, lise ve üniversite yıllarında Bornova'daki kafelere okul arkadaşlarıyla, kızlı erkekli gruplarla gittiklerini anlatıyor:

Kafe Çınar vardı Büyük Park'ın ana giriş kapısı karşısında, lisedeyken haftada bir falan oraya giderdik. Kızlar Kahvesi vardı parkın içinde, oraya gidip okey oynuyorduk. Erkek arkadaşlarımızla birlikte de otururduk, bizim öyle kız erkek ayırımımız olmadı, biz öyle büyümedik ya.. Ortaokulda da lisede de o erkek konuşma şöyle böyle yapma diye büyütülmedik yani hepsi bizim arkadaşımızdı... Arkadaş olmamızda bir sorun yoktu ama iş flörte, sevgiliye gelince annemlerin dikenleri çıkıyordu. Arkadaş olabilirsiniz sevgili olamazsınız, daha üniversiteye gideceksiniz mesleğinizi elinize alacaksınız falan. Oraya gidip baş başa

oturduğumuz ortaya çıksa sıkıntı olurdu. (Yeşim, 2. Kuşak, üniversite mezunu, işletmeci, Bornova)

Kızlı erkekli sosyalleşmenin, grup arkadaşlıkları olduğu sürece kabul görmesi durumu, ikinci kuşaktan görüşmecilerimizin anlatılarında sıklıkla ortaya çıkarken, bu sosyalleşmelere açılan alan, sınıfsal olarak farklılık göstermekte. Özellikle yazlık sitelerin, “steril” ve güvenli görülmesi nedeniyle, kız çocukları için şehre kıyasla daha rahat dışarı çıkabilecekleri bir mekân sağladıklarını verilerimiz göstermektedir. Alsancak’ta büyüyen, yazlarını Çeşme’deki bir yazlık sitede geçiren 1971 doğumlu Hande, yazlık site ve civarındaki mekânlarda gençliğinde kendisine açılan özgürlük alanını şöyle anlatıyor:

Çeşme’de bir yazlık ev aldık; babam 20 gün izne çıkardı. Orada çok özgürdük, sitedeki çocuklarla çok eğlenerek büyüdük. Bütün gün denizdeydik birbirimizi batırıp çıkarırdık. Kızlar erkeklerle çıkardı ama çok masumane arkadaşlıklardı bunlar. O ondan hoşlanıyor bu bunu seviyor. Sonrasında büyüdükçe disko barlara gitmek istedik babamızı zorladığımızı hatırlıyorum ama o da ölçülü bir şekilde mesela “16 yaşına gelinceye kadar bu siteden gidemezsiniz” diyordu. 16 yaşına kadar siteden çıkamadık ama 16 yaşına geldik “Baba siteden çıkıyoruz diyorduk. “Tamam, çocuklar.” diyordu. Öyle öyle özgürlüklerimiz yaşla ilintili olarak açıldı. Ondan sonra disko bara gitmeyi istediğimizde, o zamanlar hatırlıyorum, babam erken yatardı saat 11-12’de uykuları gelirdi biz diskoya gideceğiz bizi o götürürdü 11 gibi öyle arkadaşlarınızın arabasına binemezsiniz diyordu haklı olarak çocuklar yeni araba kullanıyorlar kullanmıyorlar falan. Ben sizi götürüyüm derdi, mesela Ilıca’daki bir diskoya bırakırdı. Saat beşe alarm kurardı, saat beşte kendine saat kurardı uyurdu saat beşte kızlarını toparlar geri getirirdi. Bizim aşırılığımız olmadı ama hiçbir gün bize karıştığı da olmadı. (Hande, 2. kuşak, üniversite mezunu, mühendis, girişimci, Alsancak)

Öte yandan, aynı görüşmeci, babasının İzmir’i, Çeşme ve Ilıca’ya kıyasla daha “karışık” gördüğü için İzmir’de gece dışarı çıkılmasına izin vermediğini de belirtti.

Görüşmecilerimizin kamusal mekân deneyimlerinde kuşak ve sınıf ekseninde farklılıklar gözlemlenirken, 1936 yılında hizmete açılmış olan İzmir Kültürpark ve parkın her yıl ev sahipliği yaptığı İzmir Enternasyonal Fuarı’nın, farklı kuşak ve sınıftan kadınların ortak olarak deneyimledikleri bir kamusal mekân olduğu görülmektedir.¹ Eranıl Demirli ve

1 Kültürpark, gerek Türkiye modernleşme tarihinde gerekse İzmirliğin toplumsal hafızasında önemli yere sahip bir kamusal mekân. Kültürpark, açıldığı 1936 yılından beri hem

Gürel (2018), İzmir Kültürpark üzerine yaptıkları çalışmada, parkın, özellikle de park içindeki gazinoların, kadınlar için düzenledikleri gündüz matinelerinin, alternatif kamusal mekânlar olarak deneyimlendiklerini ve İzmirli kadınlar için özgürleştirici işlev gördüklerini belirtirler. Bizim görüşmecilerimizin anlatılarında da her yıl 20 Ağustos-20 Eylül arası düzenlenen fuardaki eğlencelere dair anılar, sıklıkla dile getirilmiştir. Farklı kuşak, sınıf ve eğitim düzeyinden görüşmecilerimiz, her yıl aileleriyle ya da kadın komşularıyla fuarı sık sık ziyaret ettiklerini belirtmişler, buradaki gazinolarda dönemin ünlü sanatçılarının sahne aldığından bahsetmişlerdir. Kültürpark ve fuar, her sınıf ve kuşaktan görüşmecinin yadırganmadan gidebildiği bir mekân olarak anılmakla birlikte tam da her sınıftan İzmirli'nin bir araya geldiği bir mekân olma özelliği nedeniyle, özellikle üst sınıf görüşmecilerin anlatılarında, "güvenli olmayan" bir mekân olarak da anılabilmektedir. Örneğin yukarıda da anlatisına yer verdiğimiz Hande, fuarı şöyle anlatıyor:

"Ben çocukken lunaparkı hatırlıyorum, oyuncaklara giderdik, korku tüneli vardı, balerin vardı. Ama şeydi yani babamın "Aman dikkat edin, burada asılan da olur, tipsiz insanlar da olur." Yani fuar hep böyle dikkat edin yeri çok karışık insanlar geldiği için. Fuar zamanı çok hareketliydi, çok kalabalıktı." (Hande, 2. kuşak, üniversite mezunu, mühendis, girişimci, Alsancak)

Hande'nin fuara dair anlatisının diğer görüşmecilerin fuar anlatılarından farkı, kentin merkezinde ve çeperlerinde yaşayan kadınların fuara ilişkin farklı algılarını ortaya koymaktadır: Karabağlar, Kadifekale gibi semtlerde yaşayan ve kent merkezine çok sık gitmeyen görüşmecilere göre fuar şehrin merkezini ziyaret ve eğlence fırsatı olarak özgürleştirici bir alan açarken, kentin merkezindeki Alsancak'ta yaşayan Hande için, farklı sosyo-ekonomik sınıflardan insanlarla karşılaştığı, bu karşılaşmalar nedeniyle de kendisini "kısıtlanmış" hissettiği bir mekân olarak anlam-

İzmir Enternasyonal Fuarı'na ev sahipliği yapmış hem de kültür ve eğlence aktiviteleriyle farklı kuşaklardan ve sınıflardan İzmirlilerin belleklerinde yer etmiş çok katmanlı ve çok işlevli bir alan. Literatürün gösterdiği üzere Erken Cumhuriyet döneminde bir "Halk Üniversitesi" vizyonu ile inşa edilen Kültürpark modernliğin ve Batılılaşmanın sembolü olarak kurgulanmıştır. Fakat 1950'li yıllara gelindiğinde gerek Türkiye'de gerekse uluslararası sistemdeki dönüşüm hem Kültürpark hem de ev sahipliği yaptığı İzmir Enternasyonal Fuar'ının mekânsal ve işlevsel dokusunda önemli dönüşümlere yol açmıştır. Kültürpark'ın resmi anlatıda yer almayan "öteki" tarihi de araştırmacıların altını çizdiği diğer bir nokta. Büyük İzmir Yangını'ndan önce ağırlıklı olarak gayrimüslim nüfusun yaşadığı mahalleleri barındıran bu alanda İzmir'in kozmopolitan geçmişini hatırlatan bir mekân yok. Dolayısıyla ziyaretçileri tarafından doğrudan görülmemiş bu öteki geçmiş ziyaretçi anlatılarında yer bulmuyor. En azından bizim görüşmecilerimizin anlatılarında Kültürpark'ın çok katmanlı tarihinde yeri olan bu kozmopolitan geçmiş anımsanmadı ya da dillendirilmedi. (Yılmaz, Kılınç ve Pasin, 2015; Gönülçür ve Sezer, 2021)

lanmaktadır.

Zaman kısıtında süreklilik: “Akşam olmadan eve girmek”

Birinci kuşakta, özellikle ev dışında çalışmayan kadınlarda, eşlerin kısıtlayıcılığı anlatısı sıklıkla tekrarlanmaktadır. Görüşmecilerin birçoğu, bu kısıt nedeniyle mahallenin dışına çıkamamakta, eşleri eve gelmeden ve hava kararmadan eve girme baskısı yaşadıklarını anlatmaktadırlar. Karabağlar’da yaşayan birinci kuşak görüşmeci Hamdiye, eşi için erken olan bir saatin kendisi için geç sayıldığını anlatıyor:

(Eşim) kızırıyordu ben geç geldiğimde eve. Saat mesela 5 dedin mi ikinci oldu mu falan eve geleceksin diyordu. Ona ikinci bize akşam. Kızıyordu, mesela komşulara falan gidince öyle.” (Hamdiye, 1. kuşak, ilkokul mezunu, ücretsiz ev işçisi, Karabağlar)

Kadınların kamusal mekân kullanımının üzerindeki bu zaman kısıtı, ikinci kuşak görüşmecilerin deneyimlerinde de sürmektedir:

Akşam ezanını geçmeyecek. Evlendikten sonra da evlenmeden önce de baba evinde de koca evinde de aynı şey geçerli. Akşam ezanından sonra eve gelmeyeceksin.” (Hülya, 2. Kuşak, üniversite (açıköğretim) mezunu, küçük işletmeci ve işçi olarak çalışmış, Yeşilyurt)

Kadınların evin dışında olması, eğitim ile bağlantılı olduğu sürece daha “meşru” görülmektedir. Bektaş Ata’nın (2020, 83) deyiimiyle, eğitim, “kamusallığa açılmanın kurumsal olanağı”dır. Ancak buna rağmen, eğitim dolayısıyla bile olsa akşam saatlerinde dışarıda olmak, kimi zaman içselleştirilmiş bir suçluluk duygusuyla birlikte anılır. Üniversite mezunu olan Hacer, eğitim sürecinde akşam dışarıda olması gereken durumların yarattığı sıkıntıyı şöyle anlatır:

Benim ailem biraz tutucu olduğu için akşam hava karardıktan sonra eve gelmemiz hoş karşılanmıyordu. Özellikle Alsancak’a üniversiteye hazırlık için dershaneye gittiğimde çok karşılaştım. Metro filan yok o dönemde. Konak’tan Çankaya’dan gelen otobüsler dolu olduğu için binemiyorduk. Zaten dershaneden çıkmamız rahat 6’yı buluyordu.... ‘Bir kız çocuğu bu saate kadar dışarıda kalır mı’ diye özellikle babamızdan azar işitiyorduk. Her ne kadar dershaneden de gelsek suçlu hissediyorduk. Hala mesela ben akşam vakti dışarıda kaldığım zaman suçlu gibi hissediyorum.” (Hacer, 2. Kuşak, üniversite mezunu, öğretmen, Bayraklı)

Hacer’in babası, dershaneden çıkış saatini bilmesine rağmen, kı-

zının eve giriş saatini kabullenememiştir. Hacer, bu çelişkili durumun, kız çocuklarının ilkokuldan sonra okumasının pek yaygın bir deneyim olmadığı bir gecekondu semtinde büyümüş olmasıyla ilintili olduğunu belirtmektedir. Nitekim ailesi, bir yandan komşuların yadırgamaları ve yargılarıyla başa çıkmaktadır:

Komşu şey diyormuş anneme, dershaneye para vereceğine çeyiz yap... Bizim mahallede o zamanlar pek okuyan üniversiteye giden yoktu. İlkokulu bitirdikten sonra bir sene Kuran kursuna, bir sene dikiş kursuna giderdi kızlar, ondan sonra evlendirirlerdi.

Hacer'in anlattığı, ilişkilerin sıkı örüldüğü mahallelerde, kız çocuklarının ve genç kadınların ev dışında bulunmasının sadece baba ve aile tarafından değil; aynı zamanda komşular tarafından da denetlenen ve kısıtlanan bir deneyim olduğunu bize gösterir. Dolayısıyla bu anlatı, "ailenin genişleyerek mahalle sınırlarına dayandığı"nın (Bektaş Ata, 2020, 81), aynı zamanda mahalledeki ataerkil örüntülerin, genç kadınlar üzerinde aile kaynaklı kısıt ve baskıların üzerine bir katman daha eklediğinin göstergesidir. Hava kararmadan eve gelme baskısı, görüşmecilerimizin büyük çoğunluğu tarafından dile getirilmiş olmakla birlikte, komşuluk ilişkilerinin bu kadar iç içe geçmediği semtlerde yaşayan görüşmeciler, bu nevi bir denetimden bahsetmemekte, daha ziyade aileleriyle, özellikle de babalarıyla yapmak zorunda oldukları müzakere ve mücadeleden dem vurmaktadırlar.

"Önce ev işi bitecek": Dışarı çıkma müzakereleri

Kamusal/özel ayrımı, on yıllardır feminist teorisyenler ve araştırmacılar tarafından eleştirilmekte ve bu ayrımın cinsiyetli güç ilişkilerini doğallaştırmada etkin olduğu vurgulanmaktadır (McKinnon 1989; Okin 1998). Nitekim kadınların gündelik yaşamlarında bu alanlar birbirinden net bir biçimde ayrılmış alanlar olarak deneyimlenmemektedir. Kamusal ile özel alanın sınırları, kadınların yaşamında sürekli müzakere edilmektedir. Bu araştırmada ortaya konan kamusal mekân deneyimlerinde de, "içeri" ile "dışarı"nın alışverişi, kadınların dışarı çıkmak için hem özel alanda hem de kamusal mekânlarda yürütmek durumunda kaldıkları müzakereler ve kısıtlarla başa çıkma stratejileri dolayısıyla yüzeye çıkmaktadır.

Araştırmamızda ortaya konan en temel bulgulardan bir tanesi şudur: Kadınlar, kamusal alana çıkmak ve gündelik yaşamlarında "kamusal"ın bir parçası olmak için, kendilerini, üzerlerine yüklenen ev içi sorumlulukları, eleştiriye ve boşluklara meydan vermeyecek yetkinlikte yerine getirmekle yükümlü görmektedirler. Bu bulgu, Tuncer'in (2014,

368), kadınların ev işi yaparak “geleneksel kadınlık gerekliliklerini” yerine getirmek suretiyle kamusal mekâna çıkmak için bir uzlaşma noktası bulmaya çalıştığı yönündeki bulgusuyla paraleldir. Dışarı çıkmak için öncelikle ev içindeki işlerin tamamlanması yaşam deneyimlerinin içkin bir parçası olarak anlatılarda yer almaktadır.. Küçük işletmecilik ve fabrika işçiliği yapmış olan, ikinci kuşaktan bir görüşmecinin anlatısı, kadınların üzerindeki ev işi sorumluluğunun ağırlığını ortaya koyar:

20 yıl önce de böyleydi şimdi de. Mesela dedikodu olurdu, aa perdesini yıkamamış, penceresini silmemiş, ciddi söylüyorum. Yani siz evden çıkarken evi toplayıp bırakmak zorundasınız. Bana çok ters gelen şeylerden biri. Neden? Ölseniz gitseniz evinize geldikleri zaman evinizi temiz görmek zorundaymış. (Hülya, 2. Kuşak, üniversite (açıköğretim) mezunu, küçük işletmeci ve işçi olarak çalışmış, Yeşilyurt)

Araştırma bulgularımız, ev içi sorumlulukların bu ezici ağırlığının, kuşak, sınıf ve eğitim düzeyi farklılıklarını da aşan bir unsur olduğunu göstermektedir. Eğitim ve gelir düzeyi yüksek görüşmecilerimiz de ev işleri için ücretli yardım alsalar dahi, nihai sorumluluğun kendilerinde olduğunu anlattılar. Hekim olan birinci kuşak görüşmecimiz Ayhan, ev içi emek söz konusu olduğunda, toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ortak deneyimin sınıfsal farkı aşan boyutunu şöyle dile getirdi:

Önceleri bunu temizliğe gelen kadınlar için düşünüyordum hâlbuki kendimi de ortaya koymak lazım. Bu kadın burada sekiz saat çalışıyorsa evde de sekiz saat çalışıyor diye düşünüyordum kadınlar için. Hâlbuki biz de aynı durumdayız, ben sabah kalkıyordum, kahvaltı ve yollukları hazırladıktan sonra evin yemeğini yapıyordum, kadına yapılacakları söylüyordum. 12’de iş yerinde oluyordum, 7’de oradan alışverişimi edip eve gelip sofrayı kuruyordum. Evden, çamaşırdan, kadından her şeyden siz sorumlu oluyordunuz. (Ayhan, 1. kuşak, üniversite mezunu, çocuk doktoru, Çankaya)

Her ne kadar eve ve özel alana dair kadınlara yüklenmiş olan sorumluluklar, sınıf farklarının ötesine geçse de, ev işi ve çocuk bakımında ücretli yardım alabilen ve alamayan kadınların, kamusal alana çıkmanın “bedeli” ile ilgili anlatıları, farklılık göstermektedir. İkinci kuşaktan, bankada memur olarak çalışmış olan görüşmecimiz, bu bedelin kendisi için ne kadar ağır olduğunu şöyle anlattı:

Keşke kadınlar evde otursa, yemeğini yapsa, çocuğuna baksın, keşke benim de öyle bir hayatım olsaydı. Ben kendimi geliştirmemiş olacaktım ama kendimi geliştirmenin de şu an bana hiç faydası yok. Yani mesela okuduğum okulun, geçmiş bankacılık yıllarımın şu an bana hiç faydası

yok. Ben şu an mesleği bıraktım, bırakmak zorunda kaldım.

-Bu kadar yoruluyor olmasaydınız da gene çalışmak istemez miydiniz?

Daha böyle hafif bir iş isterdim. Beni mutlu edecek bir iş isterdim. Keşke zamanında bankacı olmasaydım diyorum..... Kadınlara başka bir iş kanunu çıkmalı bence kadınlara özel. Emeklilik yaşını biraz düşürmeleri lazım. Benim şu an sigorta günlerim doldu on sene daha var emekli olmama. Biz hem doğum yapıyoruz hem eve hanımlık yapıyoruz hem evi idare ediyoruz hem işe gidiyoruz yani bırak da biz bir 10 sene erken emekli olalım. (Nurgül, 2. kuşak, üniversite (açıköğretim) mezunu, bankacı, Bornova).

Yine ikinci kuşaktan olmakla birlikte, mühendis olarak kendi işini kuran, ev ve çocuk bakımı konusunda ücretli yardım alabilen Hande ise kamusal/özel alan dengesini "kurabilme ve yönetebilmeyi" yük değil, gurur vesilesi olarak anlattı:

Bedel ödüyorsunuz tabii. Ama biz çalışan anne olduğumuz için başka bir şey düşünmedik hani. Şimdi bakıyorum insanlar daha ne kadar yırtarım diye bakıyorlar, biz daha ne kadar hızlı işe dönerim diye baktık. Kendi işini yapınca mı böyle oluyor ya da benim rol modelim öyle diye mi ben böyleyim onu ayıramıyorum tabii. Ama benim yanımda çalışan çokça anne, genç anne beni daha ne kadar idare edebilirsiniz onu hesaplıyor öyle soruyor. Ben şunu diyorum, tabii her türlü hakkınızı kullanın saygı duyuyorum; ama biz kendi işimizin sahibiydik biz 20 günde döndük. Regüle etmek istersen regüle de ediliyor çocuklar da hiçbir yere dağılmadı hani. Rüzgârlı tepenin otu sağlam olur. Kendi işlerini kendi gören, herkese güvenen herkesle diyaloga girebilen daha sosyal çocuklar oldular. Biz de öyleydik biz de çalışan anneydik. Bizim de teyzemiz vardı bize bakan, evin işlerini yapan. Başka bir olasılık düşünmediğimizden herhalde hep işe koştuk. Biz kadın olarak çok fazla sorumluluk duygusunda olduğumuz için evdeki rollerimizi bırakabileceksen bırakamadık bence. Yine evde yemek öncelikli benim düşünmem gereken bir konu. Hatta önüne bile geçtik. Yazlık evde çimlerini biçmek için bahçıvanı ben buluyorum, tesisatı yaptırmak için tesisatçıyı ben buluyorum, zaten o kadar saldırganız, her şeyi o kadar üstleniyoruz ki kocalarımızın umuru olmadı, çünkü erkekler yaşadıkları ortamı önemsemiyorlar, yedikleri sorun değil; çocuklarımızın yedikleri de o kadar umurunda değil. Eşime " Ay, bu akşam yemek yok." desem "Aman boş ver yemeyelim." veya " Dominos'tan pizza söyle o zaman." der ama ben çocuğumu iki gün üst üste pizzayla beslemek istemem mesela. Dolayısıyla biz onlardan önce koşuyoruz bence. Dolayısıyla evlerdeki roller açısından biz kadınlığımızı hiç bırakmadık. Yaptırdık

belki ama biz yönettik, o bizim alanımız oldu hep. Bence bir açıdan iyi çünkü cinsiyet olarak ruhumuzu besliyor o işler; daha anaç olmak, evin sahibi olmak... (Hande, 2. kuşak, üniversite mezunu, mühendis, girişimci, Alsancak)

Nurgül ile Hande'nin anlatıları arasındaki bu keskin farkın birden çok nedeni olduğu öne sürülebilir: Birincisi, Hande, kendi kurduğu işi yapmaktadır ve hem kariyer açısından hem de gelir açısından doyurucu bir iş yaşamına sahiptir. Nurgül ise sabit ücretli bir işte çalışmış, kariyerini geliştirme fırsatı da bulamamıştır. Dolayısıyla çalışmanın ikisinin yaşamındaki anlamı ve sağladığı doyum birbirinden farklıdır. Hande'ye göre, iş yaşamı, arzu duyulan bir deneyimken; Nurgül için bir zorunluluk, bir fedakârlıktır. İkinci olarak, Hande, ev işleri için ücretli yardım alma konusunda bir zorluk yaşamamıştır ve bu durum, onun söz ettiği şekilde ev ve profesyonel hayatı "yönetmesini" kolaylaştırmıştır. Nurgül açısından ise ev ve iş sorumluluğunu yönetmeye çalışmanın bedeli ağırdır çünkü bu bedeli yardım almadan, tek başına ödemek durumunda kalmıştır. Hande'nin bahsettiği, şirketinde çalışan ve annelik iznini mümkün olduğunca fazla kullanmak isteyen genç kadınlar da, ücretli olarak çalışmaktadırlar ve söz konusu bedel ile başa çıkma çabası içindedirler. Bu farklılıklar da her ne kadar kamusal ve özel alan sorumluluklarında toplumsal cinsiyet temelli ortaklıklar olsa da, sınıfsal konum, eğitim düzeyi, yapılan işin niteliği gibi unsurların kesişimde şekillenen farklı deneyimlerin varlığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

"Kamusal alan" kavramı üzerine yürütülmekte olan akademik tartışma, kapsayıcı bir kamusal alan anlayışının geliştirilebilmesi için, farklı kamusal alanların varlığının göz ardı edilmemesinin önemine dikkat çeker. Benzer bir tartışma, mekânın, madunların kamusalının kuruluşundaki önemini de vurgular. Bu çalışmada, temeline toplumsal cinsiyeti alan kesişimsel bir yaklaşımın lensinden İzmir'de kadın kamusalının kuruluş biçimlerine ışık tutmaya çalıştık. Bu amaçla da farklı kuşak ve sınıflardan kadınların gündelik hayatlarında kamusal mekânları nasıl deneyimlediklerini irdeledik ve İzmir'de yaşayan kadınların kamusalının kuruluşunda, kamusal mekân deneyimlerinin etkisini, bu deneyimlerin kuşak ve sınıf ekseninde ne şekilde farklılaştığını anlamayı hedefledik.

Çalışmanın bulgularından birincisi, liberal kamusal alan tahayyülündeki özel/kamusal ayrımının, daha önce feminist eleştirinin de dile getirmiş olduğu üzere, kadınların gündelik yaşamlarında bulanıklaşmakta olduğuna ilişkindir. Nitekim gündelik yaşamda kamusal mekân deneyimine dair anlatılar, yoğun şekilde özel alan ile ilgilidir. Çalışmanın ka-

tılımcısı olan kadınlar, gerek boş zaman aktiviteleri gerek alışveriş gibi evdeki yaşamın sürdürülmesine katkı sağlayacak aktiviteler için, gerekse de ücretli işte çalışmak için kamusal mekânların kullanımına talip olduklarında, öncelikle ev içi alanın idamesini tamamlama ve ardından ev dışına çıkma müzakeresine girmektedirler.

Ücretli işte çalışan katılımcıların tümü, iş yaşamına katılımın kendileri için bedelleri olduğundan bahsetmişler, bu bedel kimi zaman ev işlerini de tamamlamaya çalışmanın yorgunluğu, kimi zaman çocuklara yeterli zaman ayırabilmeye ilişkin endişeler şeklinde dile gelmiştir. Kamusal mekânın “bedeli”, araştırmada sınıf ve kuşaklar arası ortak bir deneyim olarak belirmiştir, ancak sınıf ve meslek farkının önemi de vardır çünkü üst-orta sınıf, kariyer olanaklarına sahip olan katılımcılar, bu bedeli ücretli yardım olarak bölüştürme ve hafifletme şansına sahip olmuşlardır. Bir başka deyişle, sınıfsal konumdaki avantaj, kamusal alandaki rollere daha rahat odaklanabilmeyi kolaylaştırabilmektedir.

İkinci temel bulgu, birinci ve ikinci kuşak kadınların deneyimleri arasındaki farklılığa ilişkindir. Araştırma, ikinci kuşak kadınların birinci kuşağa kıyasla kamusal mekân deneyimlerini, anlatılarda sıklıkla dile gelen terimi ödünç alacak olursak, daha “özgüvenli” şekilde yaşamaktadırlar. Burada temel faktör, gerek öğrenci, gerek çalışan oldukları yıllarda, sosyal ve kurumsal çevreleri içinde kamusal mekânın asli unsurları olarak kabul görme düzeylerinin artması ise, bir diğer faktör de kentte kadınların rahatça varlık gösterebildiği mekânların çeşitlenmiş ve artmış olmasıdır. Öte yandan özellikle birinci kuşak içinde, sınıf, eğitim ve meslek farkı, kamusal mekân deneyimlerini temelden farklılaştıran bir unsurdur. Yükseköğrenim almış ve profesyonel meslek sahibi kadınlar, yaşıt hemcinslerine oranla çok daha sıklıkla kamusal mekânları deneyimleyebilmiştir.

Üçüncü temel bulgu, kadın kamusalılığı için kadınların yadırganmadan kullanabilecekleri kentsel mekânların mevcudiyetinin önemine ilişkindir. Araştırmamızda, İzmir Enternasyonel Fuarı ve Kemeraltı Çarşısı, kuşak ve sınıf farklarını aşacak şekilde, kamusal mekâna dair deneyim ve anılarda yer almıştır. Araştırmamıza katılan farklı kuşak ve sınıftan kadınlar, İzmir'in geçmişten beri kadınların yoğun olarak bulunduğu bu mekânlarında görece olarak rahatlıkla vakit geçirebildiklerini anlatmışlardır.

Bu bulgular ışığında, çalışma, bir yandan mekânın ve kentin, kadın kamusalılığının kurulmasında, kadınların kamusal alana talip olmasındaki önemini vurgulamakta; diğer yandan, kadınların kamusal mekâna dair deneyimlerinin oluşmasında, toplumsal cinsiyetin yanı sıra sınıf ve kuşak eksenlerinin farklı kesişimlerinin yol açtığı farklı deneyimlerin de altını çizmektedir.

Kaynakça

- Akşit, Elif Ekin. *Kızların Sessizliği, Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi* (İstanbul: İletişim, 2005).
- Arat, Yeşim. "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar," *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. A. Anadol (İstanbul: Tarih Vakfı, 1999), 82-98.
- Bektaş Ata, Leyla. "Anneler Ne Yapar, Kızları Ne İster? İki Nesil Kadın Anlatılarında Bir Gecekondu Mahallesi" *Fe Dergi* 12, no. 2 (2020), 74-87.
- Berktaş, Fatmagül. "Cumhuriyet'in 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak," *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, ed. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 1-11.
- Bilsel, Fatma Cana. "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası." *Ege Mimarlık*, 71, no. 79 (2009): 12-17.
- Carr, Stephen, Mark Francis, Leanne G. Rivlin, and Andrew M. Stone. *Public Space*. (New York: Cambridge University Press, 1992).
- Cassegård, Carl. "Contestation and bracketing: The relation between public space and the public sphere." *Environment and Planning D: Society and Space*, 32, no. 4 (2014): 689-703.
- Christensen, Ann-Dorte & Jensen, Sune Qvotrup. "Doing Intersectional Analysis: Methodological Implications for Qualitative Research" *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20, no. 2 (2012): 109-125.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis, 1994).
- Demir, Kemal, & Çabuk, Suat. "Türkiye'de metropoliten kentlerin nüfus gelişimi." *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, no: 28 (2010): 193-215.
- Durakbaşı, Ayşe. *Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (İstanbul: İletişim, 2000).
- Eley, Geoffe. "Nations, publics, and political cultures: Placing Habermas in the nineteenth century," *Culture/Power/History: A Reader in Contemporary Social Theory* ed. Nicholas B. Dirks and Geoffe Eley. (New Jersey: Princeton University Press, 1994), 297-336.
- Eranıl Demirli, Meltem & Gürel, Meltem Ö. "Opening up a space for women: matinees in Izmir Culture Park" *Gender, Place & Culture*

25, no.10 (2018): 1533-1556.

Erdoğan, Emine & Gündoğdu, Nehir. *Türkiye'de Feminist Yöntem* (İstanbul: Metis, 2020).

Fraser, Nancy. "Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy" *Social text*, no 25/26 (1990): 56-80.

Gönlügür, Emre & Devrim Sezer. "Therapeutic forgetting, agonistic remembrance: Conflicting memories of İzmir's Kültürpark and contested narratives in contemporary Turkey." *Memory Studies* 14, no. 2 (2021): 395-421.

Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. (Cambridge, MA: MIT Press, 1989).

Low, Setha. "Public space and the public sphere: The legacy of Neil Smith" *Antipode*, 49 (2017): 153-170.

Low, Setha. *On the plaza: The politics of public space and culture*. (University of Texas Press, 2010).

MacKinnon, Catherine. *Toward a Feminist Theory of the State* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989).

Madanipour, Ali. *Design of Urban Space*. (New York: Wiley, 1996).

Marston, Sallie. Who are 'the people'?: Gender, citizenship, and the making of the American nation. *Environment and planning D: Society and Space*, 8, no. 4 (1990): 449-458.

Mehta, Vikas. "Evaluating public space" *Journal of Urban design*, 19 no. 1 (2014): 53-88.

Mitchell, Don. *The right to the city: Social justice and the fight for public space*. (Guilford press, 2003).

Mitchell, Don. "The end of public space? People's Park, definitions of the public, and democracy" *Annals of the Association of American Geographers*, 85, no. 1 (1995): 108-133.

Negt, Oskar & Kluge, Alexander. *Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*, (Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1993).

Okin, Susan Moller. "Gender, the Public and the Private," *Feminism and Politics* ed. Anne Phillips (Oxford: Oxford University Press, 1998), 116-141.

- Susen, Simon. "Critical Notes on Habermas's Theory of the Public Sphere" *Sociological Analysis*, 5, no.1 (2011): 37-62.
- Talay-Keşoğlu, Birsen. "Socialist Women Organisations in Turkey 1975-1980," doktora tezi, BÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 2007.
- Tekeli Şirin, der. 1980' ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (İstanbul: İletişim, 1990).
- Toprak, Zafer. Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014).
- Tuncer, Selda. Women and Public space in Turkey: Gender, Modernity and the Urban Experience. (Indiana: Bloomsbury Publishing, 2018).
- Tuncer, Selda "Kadınlar Sokağa Çıkınca: 1950-1980 Arasında Kadınların Gündelik Kamusal Mekan Deneyimleri" *Toplumsal Tarih* 269 (2016): 57-61.
- Tuncer, Selda. "Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist bir Saha Hikâyesi" *Moment dergi*, 2, no.2 (2015): 30-58.
- Tuncer, Selda. "Going Public: Women's Experience of Everyday Urban Public Space in Ankara Across Generations Between 1950-1980," *Yayımlanmamış Doktora Tezi* (Ankara: Middle East Technical University, 2014).
- Ünlü, Çiğdem Yasemin. "Yarı-Kamusal Alanda Kadın Deneyimlerine Etnografik Bakış" *Fe Dergi* 11, no. 2 (2019): 38-50.
- Yılmaz, Ahenk, Kılınç Kıvanç, &Burkay Pasin, eds. İzmir Kültürpark'ın Anımsa(Ma)Dıkları : Temsiller, Mekânlar, Aktörler (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).
- Zihnioğlu, Yaprak. Kadınsız İnkılap (İstanbul: Metis, 2003).